

JUOZAPAS TIŠKEVIČIUS –

ŽEMVALDYS, MOKSLO IR TECHNIKOS NAUJOVIŲ DIEGĖJAS, PALANGOS KURŪRTO, LENTVARIO IR KRETINGOS REZIDENCIJŲ KŪRĖJAS

Julius Kanarskas

Juozapas Tiškevičius. Fot. L. Lafonas. Paryžius, apie 1864 m. Kretingos muziejus (IF7021)

Iš Lietuvoje ir už jos ribų garsėjusių grafų Tiškevičių giminės atstovų šiandien nepelnytai yra primirštas vienas turtingiausių XIX a. žemvaldžių, pramonės įmonių steigėjas, technikos naujovių diegėjas, Palangos kurorto įkūrėjas, šeimos rezidencijų Lentvaryje ir Kretingoje puoselėtojas grafas Juozapas Tiškevičius (1835–1891). Ilgesnį laiką jis gyveno Vilniuje ir Lentvaryje, o paskutinius penkiolika metų praleido Kretingoje įkurtoje šeimos rezidencijoje su vieninteliu to meto Vakarų Lietuvoje mišriu parku – Vasaros sodu, didžiausiu Europoje privačiu Žiemos sodu, pirmąją Lietuvoje elektrine ir telefono ryšio linija.

Juozapo Tiškevičiaus šeimos istorija domiuosi jau 25-erius metus. Pagrindiniai šios šeimos praeitį menantys šaltiniai yra Kretingos muziejaus fonduose nuo 1940 m. saugomi grafų Tiškevičių dvaro archyvas ir nuotraukų rinkinys, grafitės Elenos Klotildos Marijos Tiškevičiūtės-Ostrovskos prisiminimai, kuriuos muziejui perdavė jos palikuonės, bei Varšuvos nacionalinėje bibliotekoje saugoma jos dukterėčios Sofijos Rožės Ma-

rijos Tiškevičiūtės-Potockos surinkta medžiaga apie šią giminę ir valdas. Savo tyrinėjimų rezultatus nuolat skelbiu žiniasklaidoje, moksliniuose ir informaciniuose leidiniuose, baigiu rengti medžiagą monografijai apie Kretingos grafus Tiškevičius.

Šio straipsnio tikslas – plačiau supažindinti smalsų skaitytoją su grafo Juozapo Tiškevičiaus (1835–1891) gyvenimu, veikla ir nuopelnais gimtajam kraštui.

Juozapas gimė 1835 m. lapkričio 8 (20) d. Vilniuje, grafų Tiškevičių giminės II (Biržų) linijos atstovo, Valažino ir Palangos dvarininko Juozapo Mykolo Tiškevičiaus (1805–1844) ir iš Labūnavos kilusios Onos Zabelaitės (~1810–1857) šeimoje. Vilniaus Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčioje 1835 m. lapkričio 24 d. (gruodžio 6 d.) kūdikį pakrikštijo šios parapijos viceklebonas, Vilniaus dekanas, Žemaičių katedros kanauninkas Jurgis Bytautas (1793–1866).

Krikšto tėvais tapo Tiškevičių šeimos bičiulis Vilniaus generalgubernatorius, kavalerijos generolas, kunigaikštis Nikolajus Dolgorukovas (1792–1847) ir kūdikio motinos brolienė, Vilniaus apskrities bajorų maršalkos Ignoto Adomo Jurgio Zabelos (1801–?) žmona, imperatoriaus rūmų kamerherė, grafienė Liucija Vavžecytė-Zabielienė (1815–1900). Krikštatėvių asistentai buvo kūdikio senelis pulkininkas grafas Mykolas Juozapas Tiškevičius (1761–1839) su anksti mirusios N. Dolgorukovo žmonos Marijos Saltykovos-Dolgorukovos (1795–1823) giminaite kunigaikštie ne Vera Saltykova bei Augustavo gubernijos bajorų maršalka Povilas Sapiega (1781–1855) su kūdikio senelio seserimi grafaite Joana Tiškevičiūte (1816–1873)¹. Krikšto tėvai po šešerių metų (1841 m.) susituokė, o Joana Tiškevičiūtė 1838 m. ištekėjo už Povilo Sapiegos sūnaus, imperatoriaus rūmų kamerjunkerio Leono Sapiegos (1811–1884).

Vaikystę Juozapas leido tėvų rūmuose Vilniuje, šeimos rezidencijoje Valažine ir tėvo įsigytame Trakų Vokės dvare. Būdamas 7-erių metų, kišeniniu peiliuku sunkiai susižalojo vieną akį. Nuo to laiko išlikusia akimi matė tik iš toli, rašyti pats negalėjo, o norėdamas savarankiškai perskaityti gautą laišką, raštą, laikraštį ar žurnalą naudojo stiprią lupą. Jo auklėjimu rūpinosi Vilniaus dvasinės akademijos bibliotekininkas, filologas Adomas Benediktas Jocheris (1791–1860), muzikos pagrindų mokė Vilniaus miesto teatro orkestro dirigentas, Šv. Jonų bažnyčios vargonininkas, kompozitorius Stanislovas Moniuška (1819–1872), estetikos – dailininkas Vincentas Dmachauskas (1807–1862)². Augo su dviem

Grafų Tiškevičių giminės didysis herbas. XIX a.
Iš: Tyszkiewicz, Józef. Tyszkiewicziana. Poznań, 1903

vyresniaisiais broliais – būsimuoju Biržų ordinatu Mykolu (1826–1897) ir Trakų Vokės rūmų statytoju Jonu Vitoldu Emanueliu Juozapu (1831–1892).

1844 m. mirus tėvui, našlaičiams daug padėjo viengungis dėdė, Biržų ordinatas Jonas Konstantinas Tiškevičius (1801–1862), rėmęs jaunuolių mokslus Sankt Peterburge, testamentu visiems trims užrašęs pasakiškas tuo metu sumas – po milijoną rublių³.

Juozapas mokėsi pažų korpuse, kurį baigęs studijavo kavalerijos mokykloje. Mokslo metais užmezgė naujų pažinčių su įtakingais Rusijos veikėjais ir jų atžalomis. Sankt Peterburge susiformavo jo dorovinės vertybės ir pasaulėžiūra. Tapęs kavalerijos kariuomenės

Šaltiniai:

¹ Vilniaus Šv. Jonų RKB gimimo metrikų knyga. 1833–1835 m. LVIA, f. 604, ap. 10, a. v. 271, l. 115v, Nr. 285.

² Snitkuvienė, Aldona. Biržų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas, Kaunas, 2008.

³ Ostrowska, Helena. Potynga i Kretynga – za życie mojego ojca. KMMA, f. 16, b. 127, l. 94

Juozapui Tiškevičių vardadienio proga 1859 m. dovanotas sidabrinis bokalas, pagamintas Vokietijos meistrų. Kretingos muziejus (IB-9)
Jolantos Klietkutės nuotrauka, 2017 m.

karininku, buvo paskirtas į Vilniaus 1-ąjį Sumų husarų pulką. Įtakingų asmenų rekomenduotas jaunuolis 1853 m. tapo Vilniaus generalgubernatoriaus Iljos Bibikovo, o nuo 1855 m. – Vladimiro Nazimovo adjutantu.

Po tėvo mirties Vilniaus gubernijos Ašmenos apskrityje Juozapas paveldėjo su pagrindine tėvų Valažino valda besiribojantį Izabelino dvarą, Žemaitijoje – Grūšlaukės-Pesčių (1848 m.), Darbėnų ir Palangos (1853 m.) dvarus, o Vilniuje – tėvų rūmus⁴.

Lankydamasis Trakų Vokės dvare, kur po vyro mirties mėgo dienas leisti motina Ona Zabielaite-Tiškevičienė su seserimi Terese Zabielaite, Juozapas nusižiūrėjo netoliese esantį Lentvario dvarą, kurį iš dvarininkų Šachnų nupirko 1855 m. ir sumanė čia įkurti savo užmiesčio rezidenciją⁵. Čia jis apgyvendino tarnybai ir asmens sargybai paskirtą kazokų kuopą, leisdamas jiems iš Rusijos parsivežti šeimas. Grafą nuolat lydėjo keli kazokai, o svarbių užduočių vykdyti išvykdavo visa kuopa.

Apie įtakingą brolių Juozapo ir Mykolo vaidmenį

to meto Lietuvos diduomenėje buvo tai, kad 1858 m. jiems buvo patikėta savo valdose organizuoti medžioklę Vilniuje viešėjusiam Rusijos imperatoriui Aleksandrui II. Dėkingas caras broliams Juozapui, Mykolui ir Jonui Vitoldui Emanueliui Juozapui Tiškevičiams bei jų palikuoniams 1861 m. gegužės 8 d. patvirtino turėtą grafo titulą⁶.

Išvaizdus viengungis husarų karininkas traukė moterų dėmesį. Juozapas irgi nebuvo abejingas moteriškam žavesiui ir ne sykį leidosi į meilės nuotykius. Artimųjų skatinamas vesti, 24-erių metų jaunuolis pasipiršo vengrų kilmės didiko Aleksandro Horvato jauniausiai dukrai Sofijai (1837–1919). Santuoka įvyko 1860 m. birželio 29 d. Horvatų šeimos Barbarovo dvare netoli Mozyriaus. Žmonai jaunikis dovanuoja vestuvinį žiedą, kuriame išgraviruotas užrašas skelbė: „Boże błogostaw nas 1860 r. Czerwca 29 J. T.“ („Dieve, laimink mus, 1860 m. birželio 29 d. J. T.“).

Po santuokos jaunavedžių rezidencija tapo rūmai Trakų gatvėje, kuriuose šiuo metu veikia Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji biblioteka. Užmiesčio rezidenciją šeima 1865–1866 m. įsirengė Lentvario dvare. Jame grafas užtvėnkė upelį, o per praplėstą ežero dalį supylė pylimą, sujungusį dvarą su gyvenvieta⁷. Ežero pakrantėje pagal architekto Frydricho Gustavo fon Šachto ir jo padėjėjo Kazimiero Mikutos projektą iškilio neogotikiniai 2–3 aukštų rūmai su plačiu privažiuojamuoju prieangiu fasade, atgręžtame į ežero pusę. Pietvakarių pusėje kilo penkiaaukštis bokštas su kreneliazu, o kitoje pusėje buvo pristatytas dviejų aukštų sparnas. Aplink rūmus 1866 m. pradėtas kurti parkas.

Prie įvažiavimo į sodybą buvo išmūryti puošnūs reprezentaciniai vartai su skulptūromis, neogotikiniais bokšteliais ir žirgo figūra ties viršūnės viduriu, o greta jų pastatytas medinis sargo namelis. Vėliau buvo išplėsta ūkinė dvaro dalis: pastatyta pora arklidžių, malūnas, spirito varykla, tarnų namai, ratinė, vandens bokštas.

Per Gaidiškių (Petuchavo) palivarką 1857 m. pradėjus tiesti geležinkelį Varšuva–Sankt Peterburgas ir jo atšaką į Virbalį (Kybartus), grafas apsiėmė savo lėšomis 1858–1862 m. pastatyti Lentvario geležinkelio stotį su visais tarnybiniais, pagalbiniais ir mechaninių dirbtuvių pastatais.

Atsiradus geležinkelio stočiai, rūmai virto savotišku priestočiu arba svečių namais, kuriuose ištisus metus lankėsi daugybė svečių: artimųjų, pažįstamų ir nepažįstamų aristokratų, nutarusių pas Tiškevičius praleisti laiką, kol sulauks savo traukinio. Pasakojama, kad grafas buvo pažadėjęs carui Aleksandrui III, kai šis

Šaltiniai:

⁴ Ten pat; Potocka, Zofia. Dobra, majątki, rezydencje Tyszkiewiczowskie. Biblioteka Narodowa w Warszawie, zb. rkp. sygn. akc. 10114;

Алфавитный список землевладельцев Ковенской губернии, по 1-е Сентября 1881 г., Ковна, с. 325–326.

⁵ Potocka, Zofia. Dobra, majątki, rezydencje Tyszkiewiczowskie. Biblioteka Narodowa w Warszawie, zb. rkp. sygn. akc., l. 132.

⁶ Dunin-Borkowski, Jerzy Seweryn. Genealogie żyjących utytułowanych rodów polskich. Lwów, 1895, s. 613.

⁷ Bimbiryte, Aistė. Reprezentacinis aspektas XIX a. pabaigos – XX a. pradžios rezidencijose: Tiškevičių Lentvaris (bakalauro darbas). Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2009, l. 14, 97; Ostrowska, Helena. Potonga i Kretynga – za życia mojego ojca..., l. 6; Kłosy, 26 Maja 1887, Nr. 1143, s. 328–329.

važiuos traukiniu pro Lentvarį, pavėžinti rogėmis. Caras atvažiavo vasarą, todėl Juozapas, kad išpildytų savo pažadą, kelią nuo stoties iki rūmų įsakė išpilti druska.

Mainais už investicijas į geležinkelio stoties įrengimą grafas gavo lengvatų superkant nusigyvenusius žemvaldžių dvarus, todėl didelę kapitalo dalį jis galėjo skirti naujoms valdoms įsigyti. Pirkdamas dvarus, pirmenybę teikė miškingoje žemėje esančioms valdoms, kurių šeimininkai buvo iškirtę mišką, todėl nekilnojamąjį turtą pardavinėjo pusvelčiui. Žvelgdamas į priekį, jis buvo tikras, kad kol užaugs vaikai, užaugs ir miškai, o valdos taps vertingesnės ir neš pelną palikuoniams.

Tokiu būdu 1891 m. jam priklausė 27 dvarai su 400 000 dešimtinių⁸ (437 000 ha) žemės: Kretinga, Darbėnai, Grūšlaukė, Pagenčiai, Pašėtė, Gružos (Kauno gubernija), Palanga (Kuršo gubernija), Asavecias-Maisevičiai, Vysokojė, Lelčikai, Sniadynė-Paulinovas, Savičiai (Minsko gubernija), Lentvaris, Užutrakis, Daugirdiškės, Kageliškės, Butrimonys, Kasciušiškės, Kairėnai, Baltoji Vokė, Palesė, Korsakai, Izabelinas, Dunilovas, Svidnas, Bychovščizna, Rogozinas, Žuchoranai (Vilniaus gubernija). Pagal plotą didžiausios valdos (nuo 10 000 iki 45 789 dešimtinių) plytėjo Minsko gubernijoje. Jose dominavo miškai ir mažos vertės dirbama žemė. Brangiausia dirbama žemė buvusi Kauno ir Kuršo gubernijose. Be žemės, grafiui dar priklausė Darbėnų, Lelčių, Rudnios, Daugirdiškės (du), Kairėnų, Baltosios Vokės, Dunilovo, Rogozino (trys) malūnai, Rogozino spirito varykla, Palangos maudyklės, namai (trys) miestelyje, plytinė su 130 000 vnt. plytų, malūnas, garlaisvis „Feniksas“, Lentvario vinių fabrikas ir penkios vilos. Viso nekilnojamojo turto vertė 1891 m. siekė 3 mln. 91 tūkst. 17 rublių⁹. Dvarų ūkinę-finansinę veiklą tikrino grafo Juozapo Tiškevičiaus valdų kontrolierius¹⁰.

Nedidelę dalį minėtų valdų (apie 20 000 dešimtnių) Juozapas buvo įsigijęs formaliai. Rusų valdžiai uždraudus lenkams už Lenkijos karalystės ribų įsigyti nusigyvenusių žemvaldžių nekilnojamąjį turtą, paprašytas pažįstamų aristokratų, grafas šį turtą pirkdavo savo vardu, palikdamas dvarą sandorio iniciatoriui, investavusiam savo kapitalą. Pavyzdžiui, šitaip buvo įformintas Baltosios Vokės dvaras, kurį apie 1873 m. per Tiškevičių įsigijo Hilarijus Lenskis¹¹. Šių formalių valdų Juozapo sūnūs atsikratė tik po 1905 m., panaikinus suvaržymus nekilnojamojamam turtui įsigyti.

Paskutinį nekilnojamąjį turtą pardavusiems nusigyvenusiams bajorams Juozapas buvo gailėstingas, leisdavo su šeima pasilikti buvusiuose jų namuose, skirdavo išlaikymą. Pavyzdžiui, buvusį Dunilovo dvaro sa-

Sofija Horvataitė-Tiškevičienė. V. Čižo ir F. Lopatinskio fotoateljė. Vilnius, 1876 m. Kretingos muziejus (IF-6943)

vininką Ignotą Janiševskį paskyrė administratoriumi, o penkis jo mažamečius vaikus išleido į mokslus ir finansiškai parėmė juos savarankiško gyvenimo pradžioje.

Nemažą dalį savo miškuose paruoštos medienos grafas gabendavo į užsienį. Pavyzdžiui, Kretingos ir Palangos dvarų miškuose pagamintą medieną eksportavo per Klaipėdos uostą į Angliją¹². Kirsti parinktus medžius žymėdavo specialiu vario lydinio plaktukiniu žymekliu su išlietu iškilium ženklu, kurio viršuje pavaizduota grafo karūna, o apačioje – kirilicos raidės: „О. Гр. Т.“, reiškiančios „Осип Граф Тышкевич“ (Juozapas grafas Tiškevičius).

Juozapas buvo ryžtingas ir stiprios valios žmogus, kuris siekdamas savo tikslų sugebėdavo įveikti visas

Sofijos Tiškevičienės vestuvinis žiedas. 1860 m. Kretingos muziejus (IB-38)
Jolantos Klietkutės nuotrauka, 2017 m.

Šaltiniai:

⁸ Ostrowska, Helena. Połonga i Kretynga – za życia mojego ojca..., l. 6.

⁹ Kauno apygardos teismo sprendimas dėl velionio grafo Juozapo Tiškevičiaus nekilnojamojo turto, atitenkančio įpėdiniams, įvertinimo. 1892-07-18. KMMA, F-206A, st. 2, sk. 2, d. 2.

¹⁰ Ostrowska, Helena. Połonga i Kretynga – za życia mojego ojca..., l. 64.

¹¹ Tyszkiewicz-Ostrowska, Helena. Połaga i Kretynga. – Karta. Warszawa, 2004, t. 40, s. 21.

¹² Papasakojo Lapas Vincas, 80 m. amžiaus, Tūbausiai, Kretingos r., 1958-10-03. KMMA, f. 5, b. 32, l. 24.

Palangos dvaro rūmai, kuriuose grafas Juozapas Tiškevičius vasarodavo ir buvo pašarvotas. Piešinys iš Paulinos Mongirdaitės 1892 m. išleisto albumėlio. Dainiaus Raupelio kolekcija

kelyje pasitaikančias kliūtis. Tvirtą valią jam padėjo išlaikyti blaivus gyvenimo būdas. Abstinentu jis ryžosi tapti po to, kai būdamas jaunas karininkas prisigėrė iki sąmonės netekimo ir įvirto į vandens klaną, iš kurio jį ištraukė ir namo parvedė patrulis. Patyręs didžiulį gėdos jausmą, nuo to laiko svečiuose ir namuose per šventinius pokylius grafas gėrė tik limonadą¹³.

Tolesnę tarnybinę karjerą nutraukė 1863 m. sukilimo įvykiai. Prasidėjus baudžios panaikinimo reformos rezultatais nepatenkintų valstiečių maištams, generalgubernatoriaus V. Nazimovo įsakymu Juozapo vadovaujama kazokų kuopa išvaikė Vijoje netoli Lydos maištaujančius grafienės Elvyros Zamoiskos valstiečius. Už tai sukilimui simpatizavę artimieji ir draugai grafa pasmerkė. Rusiškoje aplinkoje išugdytas karininkas nešoko į sukilimo verpetus. Realiai vertindamas Rusijos karinę galią, jis suprato, kad priešininkų jėgos nelygios, o sukilimas pareikalaus nemažai sukilėlių, ypač jaunų žmonių, kraujo ir paskatins rusų valdžią imtis represijų. Tvirtai laikydamasis savo pažiūrų, sukilime jis nedalyvavo, tačiau skyrė nemažą pinigų sumą sukilėliams apginkluoti¹⁴.

Prasidėjus neramumams, Juozapas nutarė atsiskirti generalgubernatoriaus adjutanto pareigų ir liko tarnauti Vilniaus I-jame Sumų husarų pulke. Dukra Elena Klotilda Ostrowska prisimena, kad, siekdamas išvengti kerštaujančios rusų valdžios represijų, jis plana-

vo išparduoti visą savo nekilnojamąjį turtą ir su šeima emigruoti į Kanadą, tačiau netrukus šių užmačių atsisakė ir su šeima išvyko į Paryžių, iš kurio sugrįžo tik po poros metų.

Po sukilimo krašte tvyrojo rusų valdžios nepasitikėjimas lenkų ir lietuvių aristokratais, prasidėjo valdinių, savivaldos ir švietimo įstaigų rusifikacija, lenkų ir lietuvių kalbų suvaržymas. Gyvenimas Lentvaryje taip pat ėmė erzinti Tiškevičius, nes jiems nuolat teko priimti, užimti ir vaišinti netikėtai užgriuvusius savo traukinio laukiančius svečius. Visa tai paskatino grafa ieškotis ramesnės vietos, į kurią galėtų perkelti šeimos rezidenciją.

Jam į akis krito šalia Palangos esantis Kretingos dvaras, kurį grafas nuo 1861–1862 m. nuomojosi iš dvarininko Nikolajaus Zubovo. Per 12 metų į išsinuomotos valdos infrastruktūros palaikymą jis investavo didžiulius pinigus, o sutarčiai pasibaigus dvaro paveldėtojas Gavrilas Zubovas neturėjo lėšų nuomininko išlaidoms padengti¹⁵. Už savininko skolas valstybė dvarą nusavino ir 1874 m. Sankt Peterburgo varžytinėse pardavė Juozapui Tiškevičiui. Tačiau G. Zubovui buvo palikta galimybė per metus skolą gražinti ir susigrąžinti valdą. Jam to nepadarė, 1875 m. J. Tiškevičius tapo visateisiu dvaro savininku¹⁶.

Tiesa, tuo metu atsirado legenda, kad Kretingą pulkininkas Gavrilas Zubovas pralošė kortomis. Gali būti, kad jis bandė nevykusiai atlošti skolą, tačiau

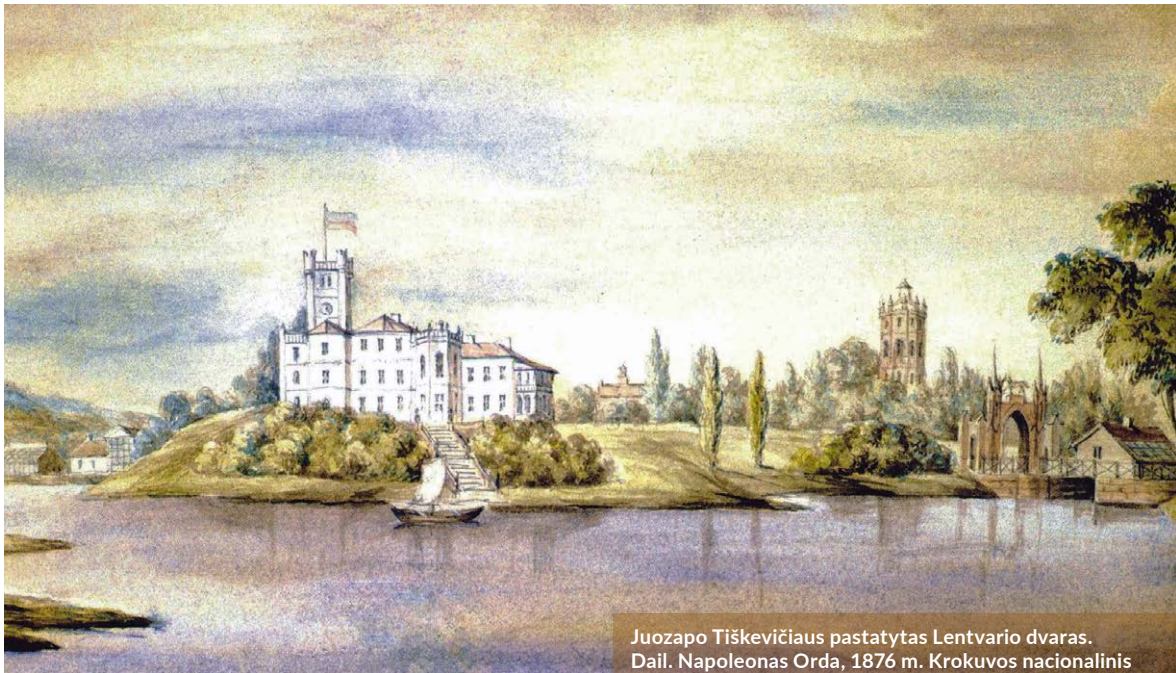
Šaltiniai:

¹³ Ostrowska, Helena. Połonga i Kretynga – za życia mojego ojca..., l. 17.

¹⁴ Ten pat, l. 97.

¹⁵ Papasakojo Vladislovas Suchanekas, Vilniaus g. 47, Kretinga, 1957-10-10. KMMA, f. 5, b. 32, l. 20.

¹⁶ Valančiūtė, Janina. Kretingos buvusios dvaro teritorijos istoriniai tyrimai. 1994 m. KMMA, f. 23, b. 53, l. 39.

Juozapo Tiškevičiaus pastatytas Lentvario dvaras.
Dail. Napoleonas Orda, 1876 m. Krokuvos nacionalinis
muziejus

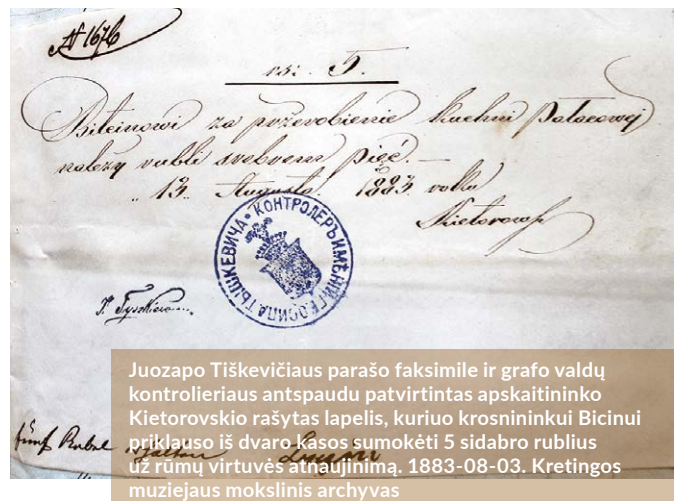
greičiausiai ši legenda gimė todėl, kad aristokratui atrodė garbinga savo turtą pralošti kortomis, negu gėdingai prarasti varžytinėse¹⁷.

Į naująją valdą Juozapas netrukus perkėlė šeimos rezidenciją, kurią baigė įsirengti 1878–1883 m. Dvaro rūmų vakarinio korpuso pirmajame aukšte įsikūrė Kretingos, Palangos, Darbėnų ir Grūšlaukės dvarų administracijos kanceliarija. Tame aukšte buvo tarnautojų kambariai, virtuvė ir vonios kambarys, kuriuo naudojosi visa grafų šeimyna, dvaro tarnautojai ir svečiai¹⁸. Prie kanceliarijos 1878 m. pradėjo veikti pirmasis Kretingoje telegrafas, kurį grafas įrėngė susitaręs su Rusijos pašto ir telegrafo ryšių ministerija¹⁹.

Korpuso antrajame aukšte buvo įrengti Juozapo ir Sofijos Tiškevičių apartamentai su miegamuoju, darbo kambariais, veikė rūmų biblioteka. Nors grafas buvo drąsus karininkas, tačiau baisiai bijojo pelių, todėl miegamojo viduryje stovinti didžiulė raudonmedžio lova iš visų pusių buvusi apkalta vielos tinklu ir priminė narvą. Panašios lovos-narvai buvę įrengti ir kituose grafo dvaruose ir palivarkuose, kuriuose jis mėgo apsistoti išvykęs medžioklėn arba vizituodamas savo valdas. Be to, susirgęs plaučių liga, grafas dažnai duso ir negalėjo mie-

goti gulomis, todėl išėmus dalį lovos dugno, ji buvusi pritaikyta miegoti sėdomis²⁰.

Rytinis rūmų korpusas buvo skirtas šeimai, svečiams ir tarnautojams. Pirmajame aukšte didžiojoje sveitainėje, Baltojoje (pokylių) ir Žalsvoje salėse buvo priimami svečiai, o Rausvoje salėje – grojo rūmų orkestras. Mažajame valgomajame prie Žiemos sodo valgydavo šeimos nariai. Pagrindinio korpuso antrajame aukšte buvo grafo dukterų, jų gubernančių, mokytojų ir svečių

Juozapo Tiškevičiaus parašo faksimile ir grafo valdų kontrolieriaus antspaudu patvirtintas apskaitininko Kietorovskio rašytas lapelis, kuriuo krosnininkui Biciniu priklauso iš dvaro kasos sumokėti 5 sidabro rublius už rūmų virtuvės atnaujinimą. 1883-08-03. Kretingos muziejaus mokslinis archyvas

Šaltiniai:

¹⁷ Papasakojo Vladislavas Suchanekas, Vilniaus g. 47, Kretinga, 1957-10-10..., l. 20

¹⁸ Tyszkiewicz-Ostrowska, Helena. Połoga i Kretynga. – Karta. Warszawa, 2004, t. 40, s. 7.

¹⁹ Beniušis, Romualdas. Dominykas Litvinas – pirmasis Kretingos telegrafininkas ir geležinkelio stoties viršininkas. – Pajūrio naujienos, 2014 m. spalio 17 d., p. 12.

²⁰ Ostrowska, Helena. Połoga i Kretynga – za życie mojego ojca..., l. 47.

Tiškevičių šeima. Viduryje sėdi karininkas Juozapas Tiškevičius, dešinėje – uošvis Aleksandras Horvatas (1796–1888), iš kairės į dešinę – uošvė Klotilda Volodkevičiūtė-Horvatiėnė (1810–?) ir žmona Sofija Horvataitė-Tiškevičienė (1837–1919). Nežinomas fotografas, apie 1880–1882 m. Kretingos muziejus (IF-6835)

kambariai bei erdvi rūbinė. Pusrūsijoje veikė vaistinė, tarnautojų virtuvė ir valgomasis, maisto produktų sandėliai ir pagalbinės patalpos, o šalia oranžerijos – rūmų koplyčia.

Reprezentacines sales puošė senoviniai, daugiausia – ampyro stiliaus, baldai, Fransua Bušero, Antonio van Deiko, kitų Vakarų Europos dailininkų paveiksai. Tik Baltosios salės baldai buvo Liudviko XV, didžiojo valgomojo – secesinio, o mažojo valgomojo – pseudogdansko stiliaus. Koplyčioje kabėjo XVII a. ant lentų tapytos ir iš Italijos parvežtos Kryžiaus kelio stotys bei nežinomo autoriaus paveikslas „Ecce Homo“, kurį grafas parsivežė iš rusų griauamos Vilniaus Šv. Juozapo Sužadėtinio katalikų bažnyčios, jį labai brangino ir laikė stebuklingu. Didžiajame salone ant sienų kabėjo trys dideli religinio turinio gobelenai²¹.

Tarp abiejų rūmų korpusų apie 1880 m. buvo pristatyta trijų aukštų stiklinė oranžerija, kurioje pagal vokiečių landšafto architekto Johano Laraso (1820–1893) projektą buvo įrengtas Žiemos sodas²². Jame augo palmės ir kiti egzotiški augalai, veikė krioklys, fontanas,

sienas puošė koralai. Žiemos sode vyko šeimos šventės, bajorijos ir aristokratijos susijėjimai²³.

Tobulinant rūmų aplinką, pirmiausia buvo pertvarkytas angliškas peizažinis parkas ir vaismedžių sodas. Peizažiniame parke pagal dvaro matininko Jono Šostako 1878–1879 m. parengtus ir 1883 m. baigtus įgyvendinti projektus buvo iškasti trys kaskadiniai tvenkiniai²⁴. Senojo tvenkinio šiauriniame krante priešais rūmus buvo supilta kalva altanai²⁵, o atokiau nuo jos šlaite įrengta krioklio uola²⁶. Virš jos pastatytas didžiulis akmuo su iš dviejų pusių iškaltu suolu. Akmenį-suolą vietiniai ėmė vadinti Sostu, o vėliau praminė Meilės akmeniu. Pasakojama, kad ant jo sėdėjusi rusų imperatorė Jekaterina II, atvykusi į svečius pas savo favoritą kunigaikštį Platoną Zubovą. Deja, tai tik graži legenda, nes imperatorė mirė dešimtmečiu anksčiau, nei jos favoritas nusipirko Kretingos dvarą. Pasak dvariškio Vladislavo Suchaneko, šis akmuo Zubovų laikais „buvo skirtas fontano pjedestalui“, o Juozapui Tiškevičiui panaikinus nebeveikiantį fontaną, darbininkai „uždėjo fontano pjedestalo (akmenį) ant didelių ratų su jaučiais, jį

Saltiniai:

²¹ Aftanazy, Roman. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1982, s. 239.

²² Žiemos sodas prie Kretingos rūmų, priklausančių grafiui Tiškevičiui. Johano Laraso projektas, 1880 m. Archiwum Państwowe w Olsztynie, sygn. APO-42-1364-21.

²³ Tyszkiewicz-Ostrowska, Helena. Połaga i Kretynga. – Karta, Warszawa, 2004, t. 40, s. 7, 10.

²⁴ Kretingos dvaro tvenkinių projektas. Parengė Jonas Šostakas, 1878 m.; Kretingos dvaro fontanų vandentiekio projektas. Parengė Jonas Šostakas, 1878 m.; Kretingos dvaro naujojo tvenkinio projektas. Parengė Jonas Šostakas, 1879 m. KMDR (b. n.).

²⁵ Papasakojo Vladislavas Suchanekas, Vilniaus g. 47, Kretinga, 1964-07-09/1964-08-03. KMMA, f. 5, b. 32, l. 101.

²⁶ Papasakojo Sofija Tutlaitė, Vilniaus g. 47, Kretinga, 1962-01-10. KMMA, f. 5, b. 33, l. 55.

nuvežė prie l-mo tvenkinio ir padėjo.²⁷

Zubovų laikais iškastas antrasis tvenkinys buvo praplėstas ir pagilintas, pritaikytas rekreacijai. Jame supilta sala, kurią su krantu jungė medinis, arkinis, kiau-rarašiais ornamentais puoštas tiltelis. Pietinė tvenki-nio krantinė buvusi išgrįsta akmenimis ir lentomis, joje įrengtos dvariškių maudyklės. Tvenkinyje galima buvo paplaukioti valtimi. Priešingame krante grafas pastatė raudonų plytų mūro šveicariško stiliaus vilą – svečių namus. Iš antrojo tvenkinio ažuoliniais vamzdžiais buvo tiekiamas vanduo kriokliui, parko ir Žiemos sodo fonta-nams bei dvaro vandentiekiiui.

Už antrojo tvenkinio buvo iškastas trečiasis. Jame veisėsi vandens paukščiai, tapdavę grafų Tiškevičių ir jų svečių medžioklės laimikiu. Tarp šių tvenkinių dar iš-kasta kūdra, pavadinta Dvaro prūdu arba Dvaro ežerė-liu. Jos vandeniui buvo girdomi dvaro ganyklose ganėsi galvijai, o sausros metu vanduo naudotas nusekusio antrojo tvenkinio vandens lygiui pakelti.

Tvenkinius kasė, užtvankas pylė ir krantines akme-nimis grindė samdomi darbininkai. Vieno jų anūkas Ro-kas Drungilas pasakojo, kad „žemę vežė karučiais. Dar-bininkus samdė laisvu susitarimu. Senas, ligotas buvęs grafas J. Tiškevičius. Pasiremdamas lazdele nueidavo prie tvenkinių darbo stebėti. Radęs ant karučio sėdin-tį darbininką, grafas priėjęs prie jo ir paklausęs, kodėl šis sėdįs: gal sergąs ar kas nors atsitiko? Darbininkas atsakęs, kad nesergąs. „Mažai uždirbsi taip dirbdamas“, – pasakęs grafas. Darbininkas atsakęs, kad jam užteks tiek, kiek uždirbsiąs. Tada grafas pašaukė prie-vaizdą, paklausė, kiek tas darbininkas dienų išdirbo ir liepė sumokėti už atliktą darbą. „Jis yra turtingas, – pa-sakė grafas. – Jam nereikia pinigų. Tegul dirba neturtin-gi, kuriems reikia uždirbti“. Nors atsitokėjęs darbininkas ir prašėsi paliekamas dirbti, tačiau grafas nebeleido²⁸.

Priešais rūmus esančio parterio centre buvo įrengtas prancūziško stiliaus gėlynas, kurį ratu juosė pagrindinis privažiavimas prie rūmų paradinio įėjimo. Į šiaurės rytus nuo gėlyno buvo nedidelė altanos kalvelė, kurios centre augo kaštonas, o aplinkui jį ratu stovėjo suoliukai. Parterio pietrytiniame ir pietvakariniame kampuose bei ties vi-duriu augo trys ažuolų grupės. Pietrytinėje dalyje tarp ažuolų buvusi įrengta nedidelė altana – stalas su suoliukais poilsiui. Vaka-rinėje parterio dalyje priešais kanceliarijos ir grafų apartamentų langus buvo įrengtas

apskritas baseinas su fontanu, kuriame 1890 m. stovėjo antikinė moters skulptūra, virš kurios į visas šalis tryško vanduo.

Į pietus nuo parterio buvo formuojamas prancū-ziškasis geometrinio stiliaus parkas. Jį sudarė keturi stačiakampiai skverai, kuriuos skyrė ir juosė karpomų mažalapių liepų alėjos. Liepos sodininko žirkklėmis buvo karpomos dviejų metrų aukštyje ir sudarydavo ištisinį pavėsiną tunelį, iš kurio pro nedideles angas galima buvo patekti į vieną iš skverų. Dviejų skverų projektus 1879 m. parengė jau minėtas vienas geriausių Prūsijos parkų architektų Johanas Larasas²⁹. Kiti du skve-rai, reikia manyti, buvo įrengti pagal tuos pačius, šiek tiek pakoreguotus, eskizus. Gėlynus ir želdynus kūrė ir prižiūrėjo vengrų kilmės dvaro daržininkas, karališka-sis sodininkas-planuotojas Liudvikas Haidukas (1856–1914), amato paslapčių mokėsis Habsburgų dinastijos Šionbruno rezidencijoje šalia Vienos³⁰.

Kiekviename skvere buvo nutiesti takai, tarp kurių pasodinti gėlynai, introdukuoti medžiai ir dekoratyvi-niai krūmai. Šiaurės rytiniame skvere buvo įrengtas ro-žynas, o šiaurės vakariniame, esančiame arčiausiai pa-grindinių vartų, – puošnus gėlynas. Kituose dviejuose skveruose gėlių buvo mažiau: čia vyravo dekoratyviniai krūmai ir veja. Kiekviename skvere, kampuose, stovėjo keturios skulptūros, vaizduojančios antikiniais rūbais vilkinčias moteris, simbolizavusias pavasarį, vasarą, ru-denį ir žiemą. Be to, prie pagrindinių vartų skvero dar buvusi Mozės skulptūra³¹.

Visų skverų viduryje buvo įrengta po fontaną, kurių dekoratyviniai baseinai buvę skirtingų formų. Rožyno skvero baseinas buvęs ištęsto ovalo su žvaigž-diniais kampais pavidalo. Ties jo galais buvo įrengta po vandens purkštuką, o centre ant riedulių pastatyta

Grafų Tiškevičių Kretingos rūmai su Žiemos sodu. Fot. Paulina Mongirdaitė. XX a. pr. Kretingos muziejus (IF-5179)

Šaltiniai:

²⁷ Papasakojo Vladislovas Suchanekas, Vilniaus g. 47, Kretinga, 1964-07-09/1964-08-03..., l. 101.

²⁸ Papasakojo Rokas Drungilas, Kretinga, 1960-03-01. KMMA, f. 5, b. 32, l. 46.

²⁹ Grafų Tiškevičių Kretingos parko želdinių eskizas. Johano Laraso projektas, 1879 m. Archiwum Państwowe w Olsztynie, sygn. Nr. 42-1364-125.

³⁰ Sokołowska-Gwizdka, Joanna. Rody polskie. Tyszkiewiczowie. Kretynga. – Gazeta. Dziennik Polonii w Kanadzie, 2005-08-07. Prieiga internete: http://www.gazetazagazeta.com/artman/publish/article_9519.shtml [žiūrėta 2022 m. gruodžio 17 d.].

³¹ Papasakojo Sofija Tutlaitė, Vilniaus g. 47, Kretinga, 1962-01-10..., l. 61.

Rūmų svetainės kėdės su grafų Tiškevičių giminės herbais. XIX a. 9 deš. Kretingos muziejaus ekspozicija

bronzinė skulptūra, vaizduojanti stovintį gnomą (nykštuką), rankomis plėšiantį uolieną, iš kurios į viršų tryško vandens čiurkšlė. Šio fontano liekanas pavyko aptikti 2006 m. Jo baseinas buvęs 16 m ilgio ir 10,5 m pločio, pailgas šiaurės ir pietų krypties, vidutinio dydžio ir smulkiais akmenimis išgrįstu dugnu, sienelės – raudono molio plytų mūro, tinkuotos su kalkėmis maišytu tinku. Ties šiauriniu galu buvusi mūrinė kvadratinio plano šachta vandentiekio sklendei³².

Ties pagrindiniais vartais esančio skvero fontano baseinas buvo mažesnis, taisyklingo kompaktiško plano. Iš pradžių jame vanduo tryško iš uoloje įrengto purškuko. Kiek vėliau baseino centre buvusi įrengta pro plyšį uoloje kyšanti žmogaus pusfigūrė, vienoje iš iškeltų rankų laikanti vamzdelį, iš kurio į viršų tryško vandens srovė. Pasak dvariškių, ši figūra simbolizavo Galijotą.

Apie kitus du fontanus detalesnių duomenų neturime. Iš dvariškių atsiminimų žinoma, kad viename jų stovėjusi „balta statula, vaizduojanti mergaitę, liejančią vandenį iš balto indelio.“³³

Skveru apšviėtė žibalinės lempos, pritaisytos prie aukštų geležinių stulpų su puslankiu išlenktomis viršūnėmis. Prancūziškąją parko dalį iš rytų, pietų ir vakarų pusių juosė akmenų mūro tvora, o šiaurės pusėje nuo parterio skyrė platus takas. Ties tvoros kampais stovėjo žalvarinės stirnų skulptūros, o abipus alėjos buvo pastatyta po stambų akmenį su vienoje pusėje iškalto suolu.

Alėjų sankirtoje buvo suformuota erdvi apvali aikštelė, kurioje pastatyta medinė rotunda, dengta kupolu ir apjuosta kolonomis. Nuo parterio į ją buvo patenkama pro puošnią arką ir dvivėrius ažūrinis vartelius. Nuo rotondos pagrindinė alėja vedė į vaismedžių

sodą, juosiantį parką iš pietų ir rytų pusių. Jame, alėjų sankirtose, taip pat buvo įrengta pora apskritų aikštelių. Skverų ir alėjų takai buvo grįsti smulkiais akmenukais arba plūkti iš žvyro. Juos nuolat prižiūrėjo dvi darbininkės.

Parką ir prie jo besiglaudžiantį vaismedžių sodą imta vadinti bendru vardu – Vasaros sodas. Nuo Vilniaus gatvės jis buvo atitvertas raudonų plytų mūro tvora. Vasaros sodą saugojo sargas, gyvenęs prie antrojo tvenkinio užtvankos pastatytame namelyje. Jis taip pat prižiūrėjo parke gyvenusius fazanus, kuriems netoli sargo namelio buvo pastatyta fazaninė. Vasaros sodas tarnavo ne tik rekreacijai ir poilsiui. Dvaro vaistinėje jame augino vaistažoles. Iš vaistažolių, uogų ir vaisių ji gamino įvairius užpilus, kuriais gydė susirgusius dvarininkus, dvariškius ir kumečius.

Skirtingai nuo kitų didikų, J. Tiškevičius leido Vasaros sode pasivaikščioti kiekvienam mirtingajam. Lankytojams įėjimas į parką buvo įrengtas iš Vilniaus gatvės. Prie vartelių kabėjusi iškaba skelbė, kada parke draudžiama vedžiotis šunis, mindyti žolynus ir skinti gėles³⁴. Norintieji detaliau sužinoti apie augalus galėjo išsikviesti sodininką Liudviką Haiduką, kuris mielai priimdavo lankytojus ir pasakodavo apie žmogaus rankomis sukurtą pasakišką grožį.

Žiemos ir Vasaros sodai garsėjo toli už Kretingos ribų. Jais pasigrožėti atvykdavo grafų giminaičiai ir artimieji, Palangos ir Juodkrantės kurortų vasarotojai, svečiai iš Klaipėdos, Tilžės, Karaliaučiaus, Varšuvos, Sankt Peterburgo, Berlyno, aukšto rango Rusijos imperijos valdžios pareigūnai. Iki XIX a. pab. tai buvo vienas didžiausių ir gražiausių Vakarų Lietuvos parkų. Vasarą parko rotandoje grodavo kazokų, vėliau – rūmų orkestras.

Dvarą su katalikų bažnyčia jungianti gatvė buvo vienas iš magistralinių Kretingos traktų. Šalia šios gatvės priešais senąsias parapijos kapines iš vienuolyno nusavintoje žemėje rusų valdininkai sumanė pastatyti stačiatikių cerkvę. Jiems išvykus į Sankt Peterburgą derinti statybos reikalų, pranciškonų kunigai, gavę J. Tiškevičiaus pritarimą, toje vietoje 1874 m. atidarė naujas parapijos kapines. Nors grįžę valdininkai reikalavo iš parapijos klebono mirusiųosius perlaidoti senosiose kapinėse, tačiau tarpininkaujant grafui naujosios kapinės buvo paliktos, o cerkvei statyti teko ieškoti kitos vietos³⁵. ■

Tęsinys kitame numeryje

Šaltiniai:

³² Kanarskas, Julius. Kretingos dvaro sodybos fontanai. – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais, Vilnius, 2007, p. 199, 201–202.

³³ Papasakojo Sofija Tutlaitė, Vilniaus g. 47, Kretinga, 1962-01-10. KMMA, f. 5, b. 32, l. 105; b. 33, l. 61.

³⁴ Papasakojo Skolastika Šveraitė, Kęstučio g., Kretinga, 1958-04-14. KMMA, f. 5, b. 32-28, l. 3.

³⁵ Papasakojo Vladislavas Suchanekas, Vilniaus g. 47, Kretinga, 1964-07-09/1964-08-03..., l. 101.